

DOI: <https://doi.org/10.32820/2074-8922-2023-79-69-74>
УДК 378:159.9-051:[316.454.5:005.336.2]-047.37(045)

СТРУКТУРА РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ПСИХОЛОГІЇ

© Шкурко А.В.

Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора

Шкурко Ангеліна Вадимівна: ORCID: 0000-0002-9874-7684, anhelinashkurko@gmail.com; аспірантка кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти, асистент кафедри практичної психології, Українська інженерно-педагогічна академія, Харків, Україна.

У статті здійснено аналіз структур комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології різних науковців. Автор дійшов висновку про відсутність чіткої структури, яка б урахувала специфіку професійної діяльності фахівців із психології та сприяла б повноцінному розвитку їх комунікативної компетентності. З'ясовано, що розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології передбачає розвиток як особистісних якостей, так і професійних, а сам процес має реалізовуватися в єдності теоретичної підготовки щодо норм і культури спілкування та практичної – уміння застосовувати знання, вміння, добирати необхідні дієві технології та методики під час живого спілкування з будь-яким співрозмовником. Із метою уточнення змісту структури розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології, було здійснено опитування психологів, які працюють за фахом, та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти. Експерти виокремили компетенції, які обов'язково, на їх думку, повинні набути майбутні фахівці з психології. Результатом цього опитування стало визначення ключових компетенцій: мотиваційно-ціннісна, конфліктна, регулятивна, прогностична, рефлексивна, гностична, оціночна, перцептивна. Висвітлено авторську структуру розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології, яка складається із чотирьох компонентів та відповідних компетенцій. До соціально-вольового компоненту автор відносить регулятивну й перцептивну компетенції, що спрямовані на формування навичок контролю у процесі спілкування. До інтегративно-діяльнісного компоненту – технологічну, конфліктну та прогностичну компетенції, які забезпечать можливість застосовувати різні методики та технології задля вирішення конфліктів та проблем шляхом комунікації. За когнітивно-мотиваційним компонентом передбачено розвиток мотиваційно-ціннісної та гностичної компетенції, що дозволяють підтримувати мотивацію до процесу розвитку комунікативної компетентності. Рефлексивна та мовленнєва компетенції знаходять відображення в комунікативно-рефлексивному компоненті структури. Єдність структурних компонентів дозволить забезпечити всебічний розвиток майбутніх фахівців із психології як кваліфікованих спеціалістів із високим рівнем розвитку комунікативної компетентності.

Ключові слова: комунікативна компетентність, майбутній фахівець із психології, структура, компонент, розвиток.

Shkurko A. "The essence and structure of the development of communicative competence of future specialists in psychology"

The article analyzes the structures of communicative competence of future psychology specialists by various scholars. The author comes to the conclusion that there is no clear structure which would consider the specifics of the professional activity of psychology specialists and would contribute to the full development of their communicative competence. It has been found that the development of communicative competence of future psychology specialists involves the development of both personal and professional qualities, and the process itself should be implemented in the unity of theoretical training in the norms and culture of communication and practical training - the ability to apply knowledge, skills, select the necessary effective technologies and techniques during live communication with any interlocutor. To clarify the content of the development structure of future psychology specialists' communicative competence, a survey of psychologists working in the specialty and research and teaching staff of higher educational institutions has been conducted. The experts identified the competencies that, according to them, should be acquired by future psychology specialists. The result of this survey was the identification of key competencies: motivational and value, conflict, regulatory, prognostic, reflective, gnostic, evaluative, perceptual. The author's structure for the

development of future psychology specialists' communicative competence, consisting of four components and corresponding competencies, has been highlighted. The author refers to the socio-volitional component as regulatory and perceptual competencies aimed at forming control skills in the process of communication. The integrative-activity component includes technological, conflict and prognostic competencies that will provide the ability to apply various methods and technologies to resolve conflicts and problems through communication. The cognitive-motivational component provides for the development of motivational-value and gnostic competencies to maintain motivation for the process of developing communicative competence. Reflective and speech competencies are reflected in the communicative and reflective component of the structure. The unity of the structural components will ensure the comprehensive development of future psychology specialists as qualified professionals with a high level of communication competence.

Key words: communicative competence, future specialist in psychology, structure, component, development.

Постановка проблеми. Єдність особистісних та професійних якостей майбутніх фахівців із психології передбачає орієнтування у власних та фахових цілях, усвідомлення потреби в якісному вирішенні різних проблем своїх клієнтів, уміння рефлексувати, реально оцінювати рівень власного професіоналізму, здатність бачити перспективи для саморозвитку та самовдосконалення.

Процес розвитку їх комунікативної компетентності відбиває нагальні потреби в підготовці висококваліфікованих фахівців, які здатні надавати компетентну допомогу тим, хто її потребує, зокрема в умовах воєнного часу, що пригнічує психоемоційний стан особистостей та стимулює появу різних видів психологічних проблем, які потребують негайного вирішення.

Комунікативна компетентність є однією з ключових професійних компетентностей, якою повинні оволодіти майбутні фахівці з психології, зважаючи на специфіку їх професійної діяльності. Явище комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології є багатокомпонентним, оскільки враховує особистісні якості, спеціальні знання та навички, набутий досвід, необхідні для міжособистісної взаємодії задля досягнення цілей професійної комунікації. Тому розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології вважаємо цілісною структурою, що враховує специфіку їх професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Структура розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології була предметом дослідження вітчизняних науковців, серед яких О. Вавринів, Г. Кошонько, О. Лужецька, І. Мазоха, І. Пузь, Л. Руденко, Р. Сірко, О. Стельмах, О. Шевченко та інші. Попри значну кількість науковців до досліджуваної проблеми нами не було знайдено цілісної структури розвитку комунікативної

компетентності майбутніх фахівців із психології, яка б урахувала специфіку професійної діяльності та передбачала розвиток відповідних компетенцій, що й стало об'єктом цього дослідження.

Мета статті – висвітлити авторську структуру розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології.

Виклад основного матеріалу. Професійна діяльність фахівців із психології зумовлена практично постійним включенням їх до міжособистісного спілкування, у процесі якого важливу роль відіграє обізнаність у внутрішньому світі співрозмовника, його поведінки, а також здібності вибудовувати продуктивний план задля досягнення конкретних цілей.

Погоджуємось із О.Коваленко, що професійна підготовка майбутніх фахівців із психології має сприяти «оволодінню студентами теоретичними основами і прикладними вміннями в галузі соціальної психології пізньої дорослості, гармонізації процесів їхньої підготовки до реальної професійної діяльності» [1, с. 43]. Тому майбутні фахівці з психології повинні набути практичного досвіду застосовувати компетентність під час живого спілкування з клієнтами/колегами.

Здобуття вищої освіти фахівців із психології передбачає теоретичне та практичне опанування закономірностей, умов та механізмів функціонування людської психіки, прогнозування досліджень психологічних феноменів, надання психологічної допомоги окремим людям чи групам людей різних соціальних сфер і вікових груп, виявлення можливості застосування психологічних знань для діагностики, консультування, корекції, профілактики, психологічного супроводу тощо, що в системі професійної підготовки

фахівців спеціальної освіти дозволить організувати освітній процес практично зорієнтованим [8, с. 177].

Комунікативна компетентність насамперед є внутрішнім ресурсом майбутніх фахівців із психології, що складається з індивідуальних, когнітивних, інтелектуальних здібностей та реальних можливостей фахівця, що зі свого боку сприяє успішній комунікативній взаємодії взагалі, та в професійній діяльності зокрема.

Ураховуючи специфіку професійної діяльності майбутніх фахівців із психології, вважаємо, що важливу роль у становленні фахівця відіграє також емоційний інтелект: розуміння власних емоцій та емоційного стану інших – емпатія; самоконтроль, контроль песимістичних та занадто оптимістичних вираження; здатність утримуватися від прийняття рішень без попереднього обмірковування можливих наслідків; вербальні та невербальні емоційні знаки впливу на інших [7, с. 173].

На думку І. Пузь, О. Шевченко та І. Черезової, розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології має врахувати їх спеціальні здібності: уміти прогнозувати комунікативні ситуації, надавати соціально-психологічний прогноз; проектувати комунікативну взаємодію; здійснювати управління перебігом комунікативної ситуації; динамічність та адекватність у психологічних та емоційних змінах протягом комунікативної взаємодії [10; 4, с. 155].

Комунікативною культурою фахівця є «складний соціально-педагогічний феномен», який складається зі взаємопов'язаних компонентів, а саме: комунікативні знання як узагальнений досвід людства; комунікативні навички, що дозволяють оперативно й правильно реагувати та ситуацію; комунікативні вміння, що ґрунтуються на підготовленості до комунікативної взаємодії [9, с. 150].

Уважаємо, що підґрунтям якісного розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології є професійно-важливі якості, які можна об'єднати в кілька груп: мотивація, допомога іншим, емоційна стійкість та когнітивні здібності. Їх професійна підготовка має три напрями формування та розвитку комунікативної компетентності: комунікативні властивості фахівця (характер, темперамент), комунікативні відносини (цінності, мотиви, цілі, емоції, настрої) й комунікативна підготовленість (знання, уміння, навички, досвід).

Перш ніж зосередитись на розробці авторської структури, проаналізуємо наявні структурні компоненти розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології.

Г. Кошонько й О. Лужецька виокремили три компоненти в структурі розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології, а саме: гностичний (система знань про спілкування та стилі професійного спілкування); конативний (комунікативні, експресивні, психологічні вміння фахівця); емоційний (емпатія, рефлексія, Я-концепція) [2, с. 107]. Уважаємо, що до запропонованих науковцями компонентів доречно додати мотиваційно-ціннісну складову, оскільки майбутні фахівці із психології повинні бути зацікавлені в розвитку власної комунікативної компетентності на засадах загальних та професійних цінностей із метою її реалізації під час взаємодії із клієнтами.

І. Пузь та О. Шевченко вважають, що у відповідній структурі необхідними компонентами є «когнітивний (пізнавальний), комунікативно-мовленнєвий, соціально-перцептивний та інтерактивний» [4, с. 154]. Зауважимо, що науковці не включили до структури мотиваційний компонент, який можна вважати двигуном розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології.

О. Вавринів, Л. Руденко, Р. Сірко та О. Стельмах виокремили компоненти та чотири етапи розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології: «усвідомлення (особистісно-рефлексивний компонент), пізнання (гносеологічно-когнітивний компонент), актуалізація (операційно-технологічний), адаптація (професійно-адаптивний компонент)» [5, с. 9]. Проте науковці не враховують мотиваційного, соціально-вольового компонентів, що, на нашу думку, є рушійною силою в розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології.

О. Чуйко та Н. Сергієнко переконані, що в структуру розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології достатньо враховувати сукупність знань, умінь та навичок, які дозволять забезпечити високу ефективність комунікації [11, с. 289]. Однак, вважаємо, що сукупність знань, умінь та навичок, не можуть забезпечити повноцінний розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології. Тому потрібно

обов'язково враховувати мотиваційний і соціально-вольовий компоненти, що сприяють їхньому цілеспрямованому прагненню до розвитку власної комунікативної компетентності, а також інтегративно-діяльнісний компонент, який безпосередньо пов'язаний із реалізацією процесу розвитку та застосування цієї компетентності, та рефлексивний компонент, з урахуванням якого здійснюється самооцінювання та самокритика.

О. Низовець звернула увагу, що розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології об'єднує комунікативні здібності із сформованими вміннями та навичками міжособистісного та міжгрупового спілкування введення продуктивної взаємодії [3, с. 13]. Водночас науковець не враховує таких складників структури комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології, як: здатність до саморегуляції, самооцінки, самокритики, мотиваційно-ціннісній підтримці розвитку власної комунікативної компетентності, передбачення перебігу процесу професійної комунікації та очікуваних результатів тощо.

Отже, здійснений аналіз висвітлених структурних компонентів розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології, дозволив дійти висновку, що сьогодні є актуальною проблема відсутності єдиної чіткої структури, яка б ураховувала специфічні особливості їх професійної діяльності.

Із метою уточнення змісту структури розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології, було здійснено опитування психологів, які працюють за фахом, та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти. Експертам (17 осіб) було запропоновано: назвати компетенції, які, на їх думку, входять до складу комунікативної компетентності фахівця із психології; оцінити запропоновані компетенції за 8-бальною шкалою щодо важливості їх уключення до структури комунікативної компетентності фахівця із психології.

Найвищі позиції в розподілі компетенцій отримали такі: «гностична», «конфліктна», «мотиваційно-ціннісна», «регулятивна», «рефлексивна». Водночас решта компетенцій («прогностична», «перцептивна», «оціночна»), на думку експертів, теж мають місце бути в структурі комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології.

Розподіл компетенцій щодо їх значущості в структурі комунікативної

компетентності майбутнього фахівця з психології засвідчив такий перерозподіл (1 ранг – найвищий): 1 ранг – мотиваційно-ціннісна компетенція; 2 ранг – конфліктна; 3 ранг – регулятивна; 4 ранг – прогностична; 5 ранг – рефлексивна; 6 ранг – гностична; 7 ранг – оціночна; 8 ранг – перцептивна.

Найбільшу пріоритетність серед компетенцій експерти надали мотиваційно-ціннісної компетенції, тому що мотиваційні та етичні засади в організації спілкування, на їх думку, є найбільш значущими для професійного спілкування фахівців із психології.

Спираючись на аналіз структур за різними науковцями та результати опитування експертної групи, висвітливо авторське бачення структури розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології, яка складається з компонентів та відповідних компетенцій.

Структурними компонентами розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології визначено: соціально-вольовий, інтегративно-діяльнісний, когнітивно-мотиваційний, комунікативно-рефлексивний. Проаналізуємо кожен із компонентів структури.

1. Соціально-вольовий компонент, залучення якого до структури розвитку комунікативної компетентності обумовлено необхідністю розуміти динаміку розвитку особистісних та професійних якостей майбутніх фахівців із психології, серед яких: адекватне сприйняття співрозмовника, спостережливість, швидка орієнтація в комунікативній ситуації, професійна інтуїція та ерудиція, гуманізація в професійному спілкуванні.

До цього компоненту відносимо регулятивну (уміння бачити комунікативний прогрес, адекватно реагувати на труднощі й перешкоди у процесі спілкування, здійснювати саморегуляцію та самоконтроль) та перцептивну (повноцінно сприймати образ співрозмовника, усвідомлювати й оцінювати власні можливості та можливості своїх клієнтів) компетенції.

2. Інтегративно-діяльнісний компонент дозволяє продемонструвати здібності майбутніх фахівців із психології щодо інтеграції різних методів, технологій, прийомів, форм, що сприятимуть всебічному виявленню та вирішенню проблем клієнта шляхом спілкування.

Відповідно до конфліктної компетенції, цей компонент сприятиме ефективному використанню влучних технологій та методик

зادля вирішення різних видів конфліктів і проблем, які виникають у житті й діяльності людини.

Прогностична компетенція передбачає здійснення майбутніми фахівцями з психології прогнозування процесу та результатів спілкування з клієнтом щодо вирішення кожної проблеми як унікальної.

Майбутні фахівці з психології повинні вміти влучно добирати методи, форми та засоби комунікації під час живого спілкування згідно з технологічною компетенцією, що зі свого боку дозволяє вдосконалювати власні комунікативні навички.

3. Когнітивно-мотиваційний компонент спрямований на мотивацію майбутніх фахівців із психології, формування їх емоційно-вольової сфери, здатності до емпатії, доброти та поваги, готовності допомогти клієнту.

Уключення в структуру гностичної компетенції сприятиме підвищенню рівня інтелектуального саморозвитку, організації якісної бесіди. Урахування цієї компетенції сприяє опануванню змісту, способів впливу на співрозмовника, вивчення його вікових й індивідуально-психологічних особливостей.

З аспекту мотиваційно-ціннісної компетенції цей компонент дозволить формувати вміння брати до уваги вік співрозмовника, його психологічний стан, ступінь відкритості до спілкування, сферу його діяльності, а також будувати процес комунікації на засадах загальнолюдських цінностей..

4. Комунікативно-рефлексивний компонент складається з мовленнєвої та рефлексивної компетенцій.

Мовленнєва компетенція майбутніх фахівців із психології передбачає вміння адекватно володіти професійним мовленням, нормами літературної мови, вербальними та невербальними засоби.

Рефлексивна компетенція пов'язана із самовдосконаленням у процесі професійного

спілкування із клієнтами, усвідомленням помилок та труднощів, здатністю адекватно оцінювати власну професійну діяльність та вчасно редагувати перебіг роботи з клієнтом.

Висвітлені структурні компоненти розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології враховують теоретичне опанування знаннями та вміннями щодо культури ділового спілкування, їх практичне застосування під час навчання в закладі вищої освіти й проходження різних видів практики, розвиток особистісних якостей у процесі професійної підготовки. Тому професійна підготовка має забезпечувати неперервність професійного вдосконалення майбутніх фахівців, що найкраще відбувається в розвивальному освітньому просторі, у відкритому студентському та педагогічному колективах [6, с. 340–341].

Єдність проаналізованих компонентів передбачає всебічний розвиток майбутніх фахівців із психології, а компетенції дозволяють урахувати специфіку професійної діяльності.

Висновки. Структура розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології, ураховуючи специфіку їх професійної діяльності, на нашу думку, має складатися з компетенцій, які об'єднані в чотири компоненти: соціально-вольовий, інтегративно-діяльнісний, когнітивно-мотиваційний, комунікативно-рефлексивний.

Отже, розвиток у майбутніх фахівців із психології сукупності компетенцій (регулятивна, перцептивна, технологічна, конфліктна, прогностична, мотиваційно-ціннісна, гностична, рефлексивна, мовленнєва) сприятиме якісній професійній діяльності в майбутньому, що дозволить виконувати професійні завдання у сфері комунікації будь-якого рівня складності.

Перспективи дослідження вбачаємо в дослідженні цілісної моделі розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології.

України. Сер. Психологічні науки. – 2018. – № 2 (10). – С. 102–114.

3. Низовець О. А. Особистісні детермінанти розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / О. А. Низовець ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2011. – 23 с.

4. Пузь І. В. Значення комунікативної компетентності у професійному становленні майбутніх психологів / І. В. Пузь, О. М. Шевченко // Психологічний самопис. – 2018. – № 4 (14). – С. 149–164.

Список використаних джерел:

1. Коваленко О. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх психологів із соціальної психології старості / О. Коваленко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2019. – № 1. – С. 38–45. – Режим доступу : <https://doi.org/https://doi.org/10.32447/22185186.2019.1.04> (дата звернення: 31.01.2023).

2. Кошонько Г. Професійна комунікативна компетентність психолога як умова його успішної діяльності / Г. Кошонько, О. Лужецька // Зб. наук. праць Нац. акад. держ. прикордонної служби

5. Методичні засади формування комунікативної культури майбутніх психологів: посібник / Л. Рудедко, Р. Сірко, О. Стельмах, О. Вавринов. – Львів, 2020. – 71 с.

6. Харківська А. А. Необхідність саморозвитку у процесі професійного становлення майбутніх учителів фізичного виховання / А. А. Харківська // Модернізація вищої освіти та проблеми управління якістю підготовки фахівців. Імплементация нових стандартів освіти : тези XIV Всеукр. наук.-метод. конф. (Харків, 29 верес. 2017 р.) / Харків. держ. ун-т харчування та торгівлі. – Харків : ХДУХТ, 2017. – С. 340–342. – Режим доступу : <http://repository.khpa.edu.ua/jspui/handle/123456789/655> (дата звернення: 01.02.2023).

7. Харківська А. А. Формування емоційного інтелекту у майбутніх фахівців соціальної сфери / А. А. Харківська // Науковий журнал Хортицької національної академії. – 2021. – № 5. – С.168–176. – Режим доступу : https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=HeolsogAAAJ&sortby=pubdate&citation_for_view=HeolsogAAAJ:otzGkyaIbYkC (дата звернення: 01.02.2023).

8. Харківська А. А. Психолого-педагогічна діагностика якості освіти у педагогічному закладі вищої освіти / А. А. Харківська // Імплементация європейських стандартів в українські освітні дослідження : зб. матеріалів III Міжнар. наук. конф. Укр. асоціації дослідників освіти (21 червня 2019 р.) / за ред. С. Щудло, О. Заболотної, Л. Загоруйко. – Київ ; Дрогобич : ТзОВ «Трек-ЛТД», 2019. – С. 176–178.

9. Харківська А. І. Дефініції понять «комунікативна культура майбутніх вихователів дошкільної освіти в умовах магістратури» / А. І. Харківська // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. пр. / Укр. інж.-пед. акад. – Харків, 2018. – Вип. 61. – С. 145-150.

10. Черезова І. О. Комунікативна компетентність як інтегральна якість особистості / І. О. Черезова // Наук. Вісник Херсонського державного університету. Сер. Психологічні науки. – 2014. – Вип. 1, т. 1. – С. 103–107.

11. Чуйко О. Ю. Особливості комунікативної компетентності студентів-психологів / О. Ю. Чуйко, Н. П. Сергієнко // Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2017. – Вип. 22. – С. 284–291.

References

1. Kovalenko, O 2019, 'Teoretychni ta metodychni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnikh psykholohiv iz sotsialnoi psykholohii starosti' [Theoretical and methodological bases for professional training of future psychologists in the social psychology of old age], *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity*, no 1, Pp. 38-45.

2. Koshonko, N & Luzhetska, O 2018, 'Profesiina komunikatyvna kompetentnist psykholoha yak umova yoho uspishnoi diialnosti' [Professional communicative competence of a psychologist as a condition for his/her successful activity], *Zb. nauk.*

prats Nats. akad. derzh. prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Ser. Psykholohichni nauky, no 2 (10), Pp. 102-114.

3. Nyzovets, OA 2011, 'Osobystisni determinanty rozvytku komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh psykholohiv' [Personal determinants of communication competence development of future psychologists], *Kand. psykhol. nauk abstract, Nats. ped. un-t im. M.P. Drahomanova, Kiev*.

4. Puz, IV & Shevchenko, OM 2018, 'Znachennia komunikatyvnoi kompetentnosti u profesiinomu stanovleni maibutnikh psykholohiv' [The value of communicative competence in the professional formation of future psychologists], *Psykholohichni samopys*, no 4 (14), Pp. 149-164

5. Rudedko, L, Sirko, R, Stelmakh, O & Vavryniv, O 2020, *Metodychni zasady formuvannia komunikatyvnoi kultury maibutnikh psykholohiv* [Methodical principles of communicative culture development of future psychologists], *Lviv*

6. Kharkivska, AA 2017, 'Neobkhdnist samorozvytku u protsesi profesiinoho stanovlennia maibutnikh uchyteliv fizychnoho vykhovannia' [The importance of self-development in the process of future physical education teachers' professional development], *Modernizatsiia vyshchoi osvity ta problemy upravlinnia yakistiu pidhotovky fakhivtsiv. Implementatsiia novykh standartiv osvity : tezy KhIV Vseukr. nauk.-metod. konf. (Kharkiv, 29 veresnia 2017 r.)*, Kharkiv, Pp. 340-342.

7. Kharkivska, AA 2021, 'Formuvannia emotsiinoho intelektu u maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery' [Formation of emotional intelligence in future specialists of the social sphere], *Naukovyi zhurnal Khortytskoi natsionalnoi akademii*, no 5, Pp. 168-176.

8. Kharkivska, AA 2019, 'Psykholohopedahohichna diahnostyka yakosti osvity u pedahohichnomu zakladi vyshchoi osvity' [Psychological and pedagogical diagnostics of education quality in a pedagogical higher educational institution], *Implementatsiia yevropeiskykh standartiv v ukrainski osvitni doslidzhennia: zb. materialiv III Mizhnar. nauk. konf. Ukr. asotsiatsii doslidnykiv osvity (21 chervnia 2019 r.)*, Kyiv, Pp. 176-178.

9. Kharkivska, AI 2018, 'Definitsii poniat «komunikatyvna kultura maibutnikh vykhovateliv doshkilnoi osvity v umovakh mahistratury»' [Definitions of the concepts "communicative culture of future preschool teachers in the context of magistracy"] *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity*, iss 61, Pp. 145-150.

10. Cherezova, IO 2014, 'Komunikatyvna kompetentnist yak intehralna yakist osobystosti' [Communicative competence as an integral quality of personality], *Nauk. Visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser. Psykholohichni nauky*, no 1, Pp. 103-107.

11. Chuiko, OYu & Serhienko, NP 2017, 'Osoblyvosti komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv-psykholohiv' [Features of psychology students' communicative competence], *Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii*, no 22, Pp. 284-291.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2023 р.